

EROISM ȘI MOARTE LA ROMÂNII TRANSILVĂNENI (SEC. XIX -
PRIMA JUMĂTATE A SEC. XX). O POSIBILĂ ANCHETĂ

Marius Rotar, Tudor Roșu

*„Ei! Da. Prin vânt, pe zloată, flămânzi și dezbrăcați,
Martirii ce avurăm rămân necontestate! ...
Zburară, se luptară, muriră; foarte bine;
E drept că au fost ieftini cu sângele din vine,
E drept că fiecare a fost un semizeu,
Dar pentru ce, și cine, nu știu nici ei, nici eu”.*
Alexandru Macedonski, *Către viitorime* (1884)

*„Realitatea războiului sugerează acest gând simplu:
nu e dureros să mori când mor atâția prieteni de-ai tăi.
Războiul dă sentimentul de grup”.*
Cesare Pavese (1908-1950)

Faptul că moartea, ca eveniment, poate surveni într-o varietate de moduri, presupune existența unei multitudini de atitudini create în jurul acestor situații. Printre acestea eroizarea morții constituie, probabil, una dintre cele mai relevante datorită semnificațiilor cuprinse și, pe de altă parte, a mutațiilor ce le relevă, odată instituită ca model într-o societate. În plus, discutăm nu despre un model izolat, ci de unul global și funcțional, având o vechime considerabilă, ceea ce semnifică o notă suplimentară privind importanța analizei într-un astfel de registru.

Situarea ipotezei drept metodă a cercetării istorice exprimă dorința de ordonare a unui posibil material (surse) al analizei, alături de posibilitatea verificării unor date și teorii inițiale cu viitoarele concluzii „finale”. Din acest unghi, articolul de față se dorește a fi o luare în calcul și o delimitare a unei posibile analize a conceptului de eroism pentru românii transilvăneni ai secolului al XIX-lea și primei jumătăți a secolului al XX-lea.

Ipotezele cercetării

În fapt, sunt niște întrebări firești pe care le ridică subiectul, prin natura lui. Care au fost modelele europene care au stat la baza apariției conceptului de eroism în Transilvania vremii? În ce măsură Revoluția de la 1848-1849 din Transilvania și-a pus amprenta asupra percepției eroului și în ce proporție, prin intermediul acesteia, s-a ajuns la realizarea acțiunii de panteonizare? Cum se modifică registrul odată cu Primul Război Mondial? A fost sau nu un model funcțional figura eroului în Transilvania vremii? Care au fost modalitățile de inserare a acestui model la românii transilvăneni în epocă?

Stadiul actual al cunoștințelor și semnificația

Cercetarea de față se impune datorită interesului asupra tematicii națiunii, naționalismului și a identității naționale, manifestat în istoriografia ultimilor decenii pe plan internațional¹ și național². Însă, există o serie de specificități în relația între istoric și tematica naționalismului, determinând uneori distorsiuni și perpetuarea unor neînțelegeri³. Problematika eroismului nu este o cercetare de dată recentă pentru istorici, nume ca Thomas Carlyle⁴ sau Maurice Halbwachs⁵ fiind demult clasice. În ultimul timp remarcăm faptul că analizele efectuate cunosc o extensiune amplă în spațiul istoriografiei franceze și anglo-saxone. De la cercetări privind practicile eroizării în lumea antică⁶ sau cercetările asupra relațiilor complexe între memorie-istorie (Pierre Nora, Paul Ricoeur)⁷, analizele au evoluat înspre o mai adecvată focalizare în tematică: practicile comemorării (Daniel Sherman sau David Troyansky)⁸, ale conturării panteonului național (Avner Ben-Amos, cu acțiunea de panteonizare în Franța

---

¹ Câteva titluri semnificative: Benedict Anderson, *Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, traducere de Roxana Oltean și Ioana Potrache, București, Editura Integral, 2000; E.J. Hobsbawm, „Națiunea ca noutate: de la revoluție la liberalism”, în *Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent*, traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura Arc, 1997, p. 16-48; Anne-Marie Thiesse, *Crearea identităților naționale în Europa. Secolele XVIII-XX*, traducere de Andrei Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Iași, Editura Polirom, 2000; Maurizio Viroli, *Din dragoste de patrie. Eseu despre patriotism și naționalism*, traducere de Mona Antohi, București, Editura Humanitas, 2002; Anthony D. Smith, *Nationalism: Theory, Ideology, History (Key Concepts)*, Cambridge, Polity Press, Oxford, Blackwell Publishing Ltd., 2001; Idem, *Chosen People: Sacred Sources of National Identity*, New York, Oxford University Press, 2003 etc.

² Simona Nicoară, *Mitologiile revoluției pașoptiste românești. Istorie și imaginar*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1999; Eadem, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2002; Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat (secolul al XIX-lea)*, Reșița, Editura Banatica, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 1997; Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, București, Editura Humanitas, 1997; Mirela-Luminița Murgescu, *Între „bunul creștin” și „bravul român”. Rolul școlii primare în construirea identității naționale românești (1831-1878)*, Iași, Editura A⁹2, 1999.

³ Vezi Lloyd Kramer, *Historical Narratives and Meaning of Nationalism*, în *Journal of History of Ideas*, 58, 1997, 3, p. 525-545.

⁴ Thomas Carlyle, *Cultul eroilor*, traducere de Mihai Avădanei, Iași, Institutul European, 1998.

⁵ Maurice Halbwachs, *La mémoire collective*, ediția a III-a, Paris, Albin Michel, 1997.

⁶ Bruno Currie, *Pindar and The Cult of Heroes* [Oxford Classical Monographs], Oxford and New York, Oxford University Press, 2005; Lewis Richard Farnell, *Greek Heroes Cult and Ideas of Immortality*, ediția a III-a, Oxford, Elibron Classics, 2001.

⁷ Pierre Nora, *Les Lieux de mémoire*, vol. I-III, Paris, Gallimard, 1984-1992; Reinhart Koselleck, *L'expérience de l'histoire*, Paris, Gallimard, Le Seuil, 1997, p. 135-161; Paul Ricoeur, *Memoria, istoria, uitarea*, traducere de Ilie și Margareta Gyurcsik, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.

⁸ Daniel J. Sherman, *Bodies and Names. The Emergence of Commemoration in Interwar France*, în *The American Historical Review*, 103, 1998, 2, p. 443-456; David Troyansky, *Monuments Politics: National History and Local Memory in French Monuments aux Morts in the Department of the Aisne since 1870*, în *French Historical Studies*, 15, 1987, 1, p. 121-141.

de la Revoluția franceză la Mitterand)⁹ sau cultul soldaților căzuți¹⁰. Totodată, interes asupra subiectului au manifestat și alte domenii ale cunoașterii decât cele istorice, cum ar fi sociologia¹¹, critica literară sau psihologia¹², alături de alte contribuții mai greu de încadrat. În acest caz, nume ca Edgar Morin¹³, Ray Jay Lifton și Eric Olson¹⁴, Lee Garth Vigilant și John Williamson¹⁵ merită pomenite prin clarificările largi pe care le-au propus asupra registrului. De exemplu, primul dintre ei discută despre relația specială așezată în cadre noi, prin moartea eroică, între cetate, pe de o parte, și individ, pe de altă parte (uneori supusă unei dinamici aparte în timp de război). În cazul celorlalți esențial ne apare conceptul de *imortalitate simbolică*, presupunând printre feluritele sale manifestări și imaginea funcțională a modelului morții eroice.

Există totuși o serie de diferențe între tratarea subiectului în istoriografia occidentală și cea românească. În cazul primei, remarcăm clasică dispută între adepții perinialismului și moderniști, marcată de etape și reevaluări sistematice ale pozițiilor¹⁶. Pentru istoriografia românească lucrurile stau diferit. Cercetările asupra tematicii naționale/naționalismului, a construcției/difuzării modelelor naționale, cunosc la noi apropieri sensibile de produsele occidentale abia după 1990 (deși există unele tentative, indirect sau direct focalizate, înainte de 1989 (la Ladislau Gyémánt¹⁷, Pompiliu Teodor¹⁸, Keith Hitchins¹⁹, George

---

⁹ Avner Ben-Amos, *Funeral, Politics and Memory in Modern France, 1789-1996*, New York, Oxford University Press, 2000.

¹⁰ Thierry Hardier, Jean-François Jagielski, *Combattre et mourir pendant La Grande Guerre (1914-1925)*, Paris, Imago, 2001; George L. Mosse, *National Cemeteries and National Revival: The Cult of Fallen Soldier in Germany*, în *Journal of Contemporary History*, 14, 1979, 1, p. 1-20; Peter Edwards, „Mort pour la France”: *Conflict and Commemoration in France after The First World War*, în *Journal of Contemporary History*, 35, 2000, 1, p. 1-12.

¹¹ Clive Seale, *Heroic Death*, în *Sociology*, 29, 1995, 4, p. 589-599.

¹² Ernest Becker, *The Denial of Death*, New York, The Free Press, 1974.

¹³ Edgar Morin, *L'Homme et la Mort*, ediția a III-a, Paris, Le Seuil, 1983, p. 50-54.

¹⁴ Ray Jay Lifton, Eric Olson, „Symbolic Immortality”, în *Death Mourning and Burial: A Cross-Cultural Reader*, edited by Antonius C.G.M. Robben, Oxford, Blackwell Publishing Limited, 2005, p. 38.

¹⁵ Lee Garth Vigilant, John Williamson, „Symbolic Immortality and Social Theory: The Relevance of an Underutilized Concept”, în *Handbook of Death and Dying*, vol. I, edited by Clifton D. Bryant, Thousand Oaks, CA, Sage Publications, 2003, p. 173-182.

¹⁶ Anthony D. Smith, *Naționalism și modernism. Un studiu critic al teoriilor recente cu privire la națiune și naționalism*, traducere de Diana Stanciu, Chișinău, Editura Epigraf, 2002, p. 15-37.

¹⁷ Ladislau Gyémánt, *Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1790-1848*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.

¹⁸ *Enlightenment and Romanian Society*, edited by Pompiliu Teodor, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.

¹⁹ Keith Hitchins, *Conștiință națională și acțiune politică la românii din Transilvania*, traducere de Sever și Codruța Trifu, vol. I-II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1987.

Em. Marica²⁰, Paul Cornea²¹). O atare situație a alterat sau uneori nici măcar nu a luat în calcul perspectiva simbolismului naționalismului, marcată de o profundă și inevitabilă conexiune cu o ideologie și vizând scopuri implicite, fundamentale, în cazul de față și prin tematica eroismului. Pentru o anumită parte a istoriografiei românești actuale, o discuție despre concepte ca eroism și erou și despre semnificația lor se poartă, încă, în cheia unei istorii tradiționalist-triumfaliste, incapabilă să ofere o privire de adâncime asupra relațiilor concrete între individ-elită-națiune în secolul al XIX-lea. În condițiile în care una dintre cele mai semnificative mutații petrecute în veacul cu pricina, pentru atingerea unui scop comun, a fost asumarea tematicii eroismului, cercetarea de față se impune cu necesitate. Ea beneficiază de avantajul posibilității unui tip de istorie plurală: o contribuție la nivelul unei istorii politice/istorii a modelelor, o contribuție pentru o istorie a imaginarului/mentalităților colective/ antropologie istorică sau istorie culturală.

Un alt avantaj al cercetării este situarea anchetei peste două momente fundamentale: Revoluția de la 1848 și Primul Război Mondial, situații care au pus societatea transilvăneană față în față cu războiul, determinând ritmuri specifice ale sentimentelor unității etnice și naționale. Ambele evenimente trebuie surprinse într-un context larg, unde nu avem de-a face cu o invenție a tematicii eroismului, ci cu o punere în scenă, atât în momentele propriu-zise, cât și după consumarea lor (sunt de luat în calcul, în primul rând, tematicile conturării panteonului național, cultul soldaților căzuți, mormântul Eroului Necunoscut, Societatea „Cultul Eroilor” cu publicațiile sale, *Cultul eroilor – 1920-1925*, *România eroică – 1925-1936*, respectiv *România eroică. Publicație pentru propaganda românismului – 1936-1944*). Totodată, lărgirea domeniului surselor anchetei prin inserarea materialelor inedite alături de analiza unor categorii de surse neavute în vedere în cercetările anterioare, plus combinarea lor cu materiale editate, reprezintă, în mod similar, un beneficiu cert al proiectului propus.

Surse

Sursele proiectului propus sunt multiple, în condițiile în care modelul eroizării este unul care atinge un nivel societal general și, mai mult decât atât, este o situație care are în spate cel mai puternic „motor” de generare (elita românească transilvăneană a vremii). Aceste documente ale anchetei pot fi grupate pe două sensuri: editate/inedite; primare/secundare, fiecare având rolul de a acoperi, în înțelesul cantitativ și calitativ, subiectele anchetei: discursul

---

²⁰ George Em. Marica, Iosif Hajós, Călina Mare, Constantin Rusu, *Ideologia generației române de la 1848 din Transilvania*, București, Editura Politică, 1968.

²¹ Paul Cornea, *Originile romantismului românesc. Momente și sinteze*, București, Editura Minerva, 1972.

politic revoluționar și prerevoluționar, parte din el publicat deja²²; diverse documente de arhivă cuprinzând materiale referitoare la latura cantitativă a chestiunii (documente/tabele privind-i pe cei căzuți în timpul Revoluției de la 1848 și Primului Război Mondial; lista de subscripții publice pentru diverse formule ale eroizării – albume comemorative; ridicarea unor statui sau ajutorarea orfanilor și văduvelor ș.a.); memorialistica ambelor evenimente²³ (o cantitate imensă de informații care ar susține o parte a strategiilor de punere în scenă a trecutului imediat cu scop de mobilizare sau, dimpotrivă, de relevare a realismului unor situații²⁴); literatura epocii (de la cea cu aspect de mobilizare, cum ar fi poezia lui Andrei Mureșan, până la cea care dezvăluie ororile războiului, punând în lumină distinctă imaginea eroului, aici cazul lui Liviu Rebreanu fiind poate cel mai elocvent); presa vremii sau chiar sursele unui discurs folcloric, care la rândul-i operează cu mecanismele eroizării, însă într-un ritm propriu (cazul lui Avram Iancu²⁵) etc. Operațiunea de colectare a datelor este una dificilă, în condițiile corelației care trebuie să existe între sursele edite și inedite, aceasta solicitând și un alt tip special de analiză, centrat pe investigația practică a cercetării de teren, corespunzătoare monumentelor publice naționale existente în Transilvania și ridicate în perioada propusă cercetării (să notăm doar multitudinea de monumente comemorative existente reflectând cultul soldaților căzuți). În ceea ce privește sursele literare ale anchetei, acestea trebuie colectate și inserate ca realități istorice cu precauție. Acest lucru se datorează nu doar dimensiunii de ficționalizare a unor evenimente, cum ar fi războiul sau latura eroică a morții în război pentru a se insera modelul, ci și datorită unor mutații care pot să survină în relația dintre conceptul idealizat al eroismului și realitatea cruntă a decesului într-un conflict militar. Or, o asemenea mutație²⁶ ar putea să se întâmple chiar la nivelul operii aceluiași autor, care își poate modifica o reprezentare preliminară.

Metoda fundamentală a analizei este cea comparativă, atât orizontală (adică privind influențele europene în domeniu), cât și verticală (înțelegând aici anchetarea diverselor momente și etape ale conceptului de eroism în Transilvania în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX). Totodată,

---

²² Cornelia Bodea, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, vol. I-II, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.

²³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu, *Memorialistica revoluției de la 1848 în Transilvania*, vol. I-II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1988-2002.

²⁴ Vezi Edgar Morin, *L'Homme et la Mort*, passim.

²⁵ Florian Dudaș, *Avram Iancu în tradiția poporului român*, Timișoara, Editura Facla, 1989.

²⁶ Diana Royer, *Cultural Concern with Death in Literature*, în *Handbook of Death and Dying*, vol. II, 2003, p. 998-1007.

urmând sugestiile metodologice aparținând lui Michel Foucault²⁷, se poate proceda pentru deschiderea subiectului la o analiză a diverselor tipuri de discurs care utilizează conceptul. Însă aici nu trebuie înțeleasă doar latura laică a discursurilor, întrucât, după cum s-a demonstrat, naționalismul poate fi perceput și analizat ca un tip special de religie, influențat de un tipar religios (încorporând aici și conceptul de erou, supus unui transfer de la eroul de tip medieval, gata să-și jertfească viața în folosul religiei, la tipul de erou romantic supus sacralității Națiunii; astfel se realizează trecerea de la tipul de mentalitate reformatoare specifică secolului al XVIII-lea la cea revoluționară caracteristică secolului al XIX-lea, după opinia lui Frederico Chabod).

În acest context, trebuie accentuată latura de cuprindere a imaginii națiunii și identității naționale în cei trei timpi distincți ai săi: trecutul eroic și glorios, prezentul, respectiv viitorul supus necesității de acțiune. Astfel, eroismul nu este doar una dintre componentele acestui mecanism, ci printre cele mai semnificative părți constitutive ale sale. Prin urmare, analiza va urmări imaginarul națiunii, încorporând figura eroului și a eroismului, drept parte a unei construcții socio-culturale, unde eroii, în mod paradoxal, sunt utili unei ideologii naționale, mai mult morți decât vii. În acest sens, remarcăm un soi de crescendo în gamă, unde numitorul comun al tuturor eroilor și al eroismului devenea după primul război mondial Mormântul Soldatului Necunoscut²⁸. În plus, semnificația jertfei ca dorință explicită de „îmblânzire a lui Cronos”, după expresia lui Gilbert Durand, își are aici semnificația sa particulară²⁹. Astfel, o posibilă direcție de cercetare referitoare la un atare sens ar fi cea a reflectării tematicii Mormântului Soldatului Necunoscut (inaugurat în 1924, după model francez) în diversele medii transilvănene ale vremii. Or, un atare sens de dilatare analitică trebuie privit într-o respirație mai amplă, în care naționalismul epocii constituia o credință colectivă în destinul și misiunea națiunii, având caracteristici „sentimentale, emoționale și inspiraționale”.

Prin urmare, ancheta de față caută să cuprindă cea mai puternică caracteristică a religiei Națiunii, în care s-a urmărit asumarea în epocă, pe straturile largi ale comunității, a celui mai profund și semnificativ serviciu în interes național: eroismul. Se va încerca astfel un tip special de analiză care apropie percepția naționalismului transilvănean al vremii de o adevărată tradiție religioasă: dezvoltarea simbolurilor sacre (steagul); a textelor sacre (discurs politic – spre exemplu, discursurile aparținând lui Simion Bărnuțiu, *O tocmeală*

---

²⁷ Michel Foucault, *Ordinea discursului. Un discurs despre discurs*, traducere de Ciprian Tudor, Iași, Editura Eurosong & Book, 1998.

²⁸ Benedict Anderson, *Comunități imaginate*, p. 17-18.

²⁹ Gilbert Durand, *Structurile antropologice ale imaginărilor. Introducere în arhetipologia generală*, traducere de Marcel Aderca, postfață de Cornel Mihai Ionescu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998, p. 306-307.

de rușine și o lege nedreaptă, la 1842, *Discursul din Catedrala Blajului* de la 1848 și cele de la 1918, ale lui Vasile Goldiș sau Ștefan Cicio-Pop³⁰) care întrebuițează din plin imaginea eroului și a morții eroice; interesează de asemenea problematica figurilor sacre (eroii ca părinți ai națiunii, virtuțile eroice); imaginea „dușmanului” (situat, după cum se poate lesne înțelege, atât în exteriorul cât și interiorul națiunii); locurile sacre (monumentele naționale, cimitirele militare, cultul soldaților căzuți, panteonizarea); sacralizarea „misiunii” individuale și colective și, în mod cert, reiterarea sensului sacrificiului (tema „sângelui” care salvează națiunea, de pildă). Dintre toate elementele enunțate, ultimul dintre acestea lega probabil cel mai bine naționalismul transilvănean al epocii de un nivel emoțional: producerea unui înțeles „civic” al morții ajutând la diminuarea anxietății asupra condițiilor proprii, întrucât națiunea continuă să trăiască și după ce se încheie o viață individuală, iar fiecare viață și moarte este conectată la un mai înalt spirit național sau realitate care promite existența eternă³¹.

Revenind la fenomenul panteonizării, să oferim doar câteva exemple din registrul legiferării eroismului. De pildă, prin Decretul de Lege din 4 mai 1920, pentru comemorarea în fiecare an de Înălțare a eroilor căzuți, se cereau „procesțiuni și serbări cu caracter național și patriotic după un program stabilit de Societatea *Mormintele eroilor căzuți în război*”. De asemenea, Legea 1547 din 9 aprilie 1920³², de amnistiere a faptelor comise (erau enumerate 59 de infracțiuni) de către cei chemați sub arme, nu amnistia faptele ce au atins „sentimentul național și memoria eroilor noștri morți pentru înfăptuirea României Mari”. Mai departe, Decretul de Lege din 19 septembrie 1919 aproba recunoașterea „calității de persoană morală a Societății *Mormintele eroilor căzuți în război*, cu sediul în București, având drept scop îngrijirea mormintelor eroilor căzuți în război”. În aceeași ordine de idei se înscrie și Legea pentru cinstirea memoriei eroilor căzuți, din 2 septembrie 1920, ce stipula ridicarea unui edificiu comemorativ la București, unde urma să fie depusă „Cartea de Aur” conținând numele eroilor morți pentru patrie. În continuare, urmau să fie ridicate monumente comemorative în toate localitățile „unde s-au desfășurat actele de eroism ale neamului”, în funcție de importanța luptelor, la care se adăugau lucrări de construire și întreținere a mormintelor și cimitirelor eroilor români, atât în țară cât și în străinătate. Comemorarea eroilor căzuți în război avea să se facă în fiecare an, în ziua Înălțării Domnului, cu parastase în toate comunele, fapt ce avea menirea de a-i imprima zilei un caracter național. În fiecare

---

³⁰ Problematica eroului transpare chiar și din *Rezoluția Unirii*, punctul VIII al acesteia fiind dedicat eroilor frontului: „VIII. Adunarea Națională cu smerenie se înclină înaintea memoriei acelor bravi români, care în acest război și-au vărsat sângele pentru înfăptuirea idealului nostru, murind pentru libertatea și unitatea națiunii române”.

³¹ Lloyd Kramer, *Historical Narratives*, p. 526-530.

³² C. Hamangiu, *Codul general al României. Legi uzuale*, vol. IX-X, București, 1919-1922, p. 300.

comună trebuia depus un registru numit „Cartea de Aur”, în care aveau să fie trecuți, în linii mari, toți combatanții născuți în comuna respectivă căzuți pe front. Acest registru urma să fie păstrat de primărie, „în sala de onoare și la dispoziția locuitorilor”. În același timp, lista eroilor căzuți dintr-o anumită comună trebuia afișată și în sala școlii comunale, „spre a fi pildă vie generațiilor tinere”. Pe de altă parte, familiile eroilor urmau să primească câte o diplomă pentru membrii căzuți³³. În aceeași direcție a „inventarierii” etapelor eroizării la nivel legislativ, pot fi luate în calcul diferite legi uzuale, pentru înlesniri acordate invalizilor, de împrumut, reintegrare socială, legi vizând funcționarea Societății *Mormintele eroilor* etc³⁴.

O altă metodă semnificativă de analiză este ancheta serială³⁵, centrată pe analiza aceluiași calup de surse pentru un interval mai lung de timp, în scopul de a putea fi surprinse și înțelese cât mai limpede posibilele schimbări care pot să survină.

Limitele și riscurile anchetei sunt evidente: pericolul anacronismului psihologic, care ar influența cursul anchetei de față, prin inserarea percepției actuale a eroului realităților transilvănene ale secolului al XIX-lea și prima jumătate a secolului XX. Un alt pericol l-ar reprezenta acela al tentației de omogenizare a datelor și a interpretării, alocându-se caractere originale acolo unde nu ar exista. Spre exemplu, discuția ar trebui purtată la nivelul inserării unor modele în societatea transilvană, printr-o acțiune concertată a unei elite românești și nu a unei generalizări care nu ar diferenția între diversele straturi ale comunității existente în acel timp și spațiu istoric. Or, din această perspectivă, sugestiile lui Michel Vovelle, referitoare la mentalitatea revoluționară și momentul propriu-zis al unei Revoluții sunt extrem de benefice în anchetă: Revoluția ca și tentativă de conciliere între o cultură savantă (a elitelor) și una populară în scopul atingerii unui ideal comun, sau Revoluția drept moment ce denotă atât o continuitate cât și o ruptură cu momentele precedente ei³⁶. Din această perspectivă, analiza de față ar trebui să opereze în termeni comparativi referitori la suprapunerile existente între figura eroului pașoptist transilvănean ca revoluționar³⁷ (ca resort al fenomenului

---

³³ *Ibidem*, p. 419-420.

³⁴ *Ibidem*, p. 222, 229, 231, 237, 322 sq.

³⁵ François Furet, *Atelierul istoriei*, traducere de Irina Cristea, București, Editura Corint, 2002, p. 75-101.

³⁶ Michel Vovelle, *La mentalité révolutionnaire: société et mentalités sous la Révolution française*, Paris, Manspero, 1985.

³⁷ Asupra caracteristicilor revoluționarului în epocă, vezi Bronislaw Baczkó, *Revoluționarul*, în François Furet (coord.), *Omul romantic*, traducere de Giuliano Sfichi, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 259-295.

panteonizării³⁸) și identificarea eroului în persoana soldatului, după prima conflagrație mondială.

Pe de altă parte, trebuie imperios evitată cantonarea anchetei doar pe spațiul transilvan al vremii, fără ca aceasta să cuprindă discuții și explicații semnificative privind influența unor modele europene în domeniu, realități similare ori diferite petrecute în celelalte teritorii românești ale epocii. Pentru prima direcție de analiză se așează în cheia examinării mutațiilor asupra conceptelor de eroism și erou sub înrâuririle noilor paradigme ale națiunii (Herder, Michelet³⁹ etc.) Spre exemplu, pentru ultima dintre direcții poate fi scoasă în evidență acțiunea voluntarilor transilvăneni în cadrul Războiului de Independență⁴⁰ sau chiar de participare a acestora la Primul Război Mondial, de partea României (*Corpul Voluntarilor Transilvăneni și Bucovineni*).

În plus, nu trebuie omis caracterul multietnic, multiconfesional și multicultural al Transilvaniei în acea perioadă, care trebuie înțeles, din perspectiva tematicii eroismului, ca un gen aparte de „conurență” etnică pentru scopuri politice explicite, concurență în care au fost angrenați și românii transilvăneni. De asemenea, nu poate fi scos din ecuație sentimentul legăturii dintre românii transilvăneni ai epocii, pe de o parte, și monarhia habsburgică, pe de altă parte, care adesea a determinat atitudini loialiste Vienei. Aceste atitudini au fost uneori cultivate pe un nivel mai extins pentru românii transilvăneni, ce nu a avut cum să excludă și latura eroică a chestiunii (spre exemplu, trebuie luate în calcul participarea românilor transilvăneni la războaiele în care era angrenată dinastia habsburgică de-a lungul secolului al XIX-lea⁴¹ și problematica loialității și a eroismului existente în manualele școlare transilvănene din epocă). Totodată, fixarea pe o dimensiune geografică, am spune, a problematicii, adică la nivelul unei cercetări privind gradul mai mare de aderență la model pentru unele zone ale Transilvaniei vremii, nu poate

---

³⁸ Vezi Silvestru Moldovan, *În Panteon. Mormintele marilor noștri bărbați de la 1848-1849. Cu două anexe și mai multe ilustrațiuni*, Sibiu, 1901.

³⁹ Spre exemplu: Iosif Wolf, *Herderianismul – componentă a ideologiei generației române de la 1848*, în *Marisia*, VIII, 1978, p. 146-156; Nicolae Bocșan, *Evoluția ideii de națiune la românii din Transilvania și Banat, 1840-1860*, în *Revue de Transylvanie*, I, 1991, 1, p. 38-63; Dan Berindei, *Românii și Europa. Istorie, societate, cultură*, vol. I, *Sec. XVIII-XIX*, București, Editura Museion, 1991, p. 27-52. Vezi și Simion Bărnuțiu, *Filosofia după W.T. Krug*, ediție după manuscris inedit de Ioan Chindriș, Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2004.

⁴⁰ Liviu Maior, *Transilvania și Războiul pentru Independență (1877-1878)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977; *De lângă Plevna. Războiul de independență în presa transilvăneană*, ediție de Titus Moraru și Ovidiu Mureșan, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1977; Ladislau Gyémánt, Konrad Gündisch, *Mărturie ardelenă ale Războiului de Independență*, în *Transilvania*, 6 (83), 1977, 5, p. 57-58 etc.

⁴¹ Maria Muțiu, *La participation des régiments des gardes frontières roumains de Transylvanie et de Banat aux campagnes contre Napoleon*, în *Revue Roumaine d'Histoire*, IX, 1970, 2, p. 291-305; Liviu Maior, *Românii în armata habsburgică: soldați și ofițeri uitați*, București, Editura Enciclopedică, 2004.

fi scoasă din ecuație. Aceasta ar determina mult mai simplu statuarea unei adevărate „hărți” în ceea ce privește posibilele diferențe existente.

HEROISM AND DEATH AS SEEN BY THE TRANSYLVANIAN
ROMANIANS (FROM THE 19th TO THE FIRST HALF OF THE 20th
CENTURY). A POSSIBLE INVESTIGATION

Summary

The fact that death, as an event, can occur in many ways, implies the existence of a multitude of attitudes created around this situation. Among these, making heroes through death probably constitutes one of the most relevant ideas due to its significations and, on the other hand, due to the mutations it discloses once it has become a model in a society. Moreover, we are not talking about an isolated model, but about a global and functional one, that has considerable history. This means a supplementary note concerning the importance of the analysis in a register of this kind.

The hypothesis, seen as a method of historical research, expresses the wish to systematize a possible material (source) of the analysis, together with the possibility of finding new data and initial conclusions with the “final” ones. From this point of view, this article refers to a consideration and delimitation of a possible analysis of the concept of heroism at Romanians in Transylvania throughout the 19th century and the first half of the 20th century.

The present research imposes itself due to the interest in the theme of the nation, nationalism and national identity manifested in the historiography of the last decades internationally and nationally. In order to present the directions of this research, the study discusses the research hypotheses, the present stage of the achieved knowledge and its significance, and the sources for this research, trying to establish the necessary steps for the historiographical actions.